

Даринка Трбојевић

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

e-mail: darinkatrbojevic98@gmail.com

МАНАСТИР РАВАНИЦА У КУЛТНИМ СПИСИМА О СВЕТОМ КНЕЗУ ЛАЗАРУ

Апстракт: У раду су анализирани описи манастира Раванице у култним списима о кнезу Лазару. Пажња је посвећена подацима које аутори списа остављају о архитектури цркве Вазнесења Господњег, фрескопису, манастирским објектима и утврђењу. Раваница је сагледана и у контексту преноса моштију Светог кнеза Лазара.

Кључне речи: манастир Раваница, кнез Лазар, житија, култ, патријарх Данило III.

Манастир Вазнесења Господњег - Раваница привлачио је пажњу истраживача. Црква и манастирски комплекс проучавани су са различитих аспеката (историјског, архитектуралног, уметничког). Раваницом се, први бавио Владимир Петковић објавивши монографију 1922. године.¹ Након Другог светског рата приступило се темељном истраживању и конзервацији на чијем челу се нашао архитекта Бранислав Вуловић. Резултати истраживања архитектуре Раванице и раваничког града објављени су 1966. године.² У наредним деценијама и годинама истраживачи су се бавили раваничким живописом.³ Манастиру је нарочита пажња посвећена у зборнику радова поводом шестстогодишњице оснивања.⁴ Такође, Раваница је посвећена пажња и у оквиру истраживања о кнезу Лазару, њеном ктитору, те посебну важност имају и зборници *О кнезу Лазару*⁵ и *Свети кнез Лазар Споменица о шестој стогодишњици Косовске битке 1389-1989*⁶, као и дела Радета Михаљчића.⁷

Једна од полазних тачака при истраживању манастира били су и Списи о кнезу Лазару. Настали у периоду од тридесет година од кнежеве погибије, десет списа различитих по својој књижевној врсти имали су за циљ прослављање Светог кнеза Лазара. Ауторима и уметничком и историјском вредношћу поменутих списа бавили су се

¹ Петковић 1922.

² Вуловић 1966.

³ Раваницом и њеним живописом бавили су се Д. Тодоровић (Тодоровић 1981; 39-43), М. Ђоровић Љубинковић (Љубинковић 1996) Б.Цветковић (Цветковић 1994; 37-51) Т. Стародубцев (Стародубцев 2006; Иста, 2012) и М. Беловић (Беловић 1999)

⁴ *Манастир Раваница: Споменица о шестој стогодишњици 1381-1981*;

⁵ *О кнезу Лазару: научни скуп у Крушевцу* 1975.

⁶ *Свети кнез Лазар: Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389-1989*

⁷ Овде ће бити поменута следећа дела: Михаљчић 1975; Михаљчић 1979; 581-591; Михаљчић 2001;

нарочито Ђ. Трифуновић и Ђ. Сп. Радојчић.⁸ Највећи део списа настало је у кратком периоду непосредно након кнежеве смрти и преноса моштију у манастир Раваницу. Њихова историјска вредност је пре свега сагледавана у односу на податке о Косовској бици као и о самој личности кнеза Лазара. Стога је често манастиру Раваници посвећивана пажња у оквиру истраживања о владавини кнеза Лазара или о успостављању његовог култа.⁹ Манастир Раваница је поменут у шест култних списа. Хронолошки прво о Раваници пише патријарх Данило III у свом Похвалном слову о кнезу Лазару (око 1392/93).¹⁰ Затим, у периоду од око 1392. до 1398. године настаје Помен (Житије) кнезу Лазару, чији је аутор Непознати раванички монах. Он је нарочиту пажњу посветио манастиру.¹¹ У приближно исто време, а из круга раваничких монаха настаје и Пролошко житије, Служба и Слово о кнезу Лазару.¹² На крају раванички храм кратко помиње и писац Пећког родослова насталог око 1402. године.¹³

Описи манастира Раванице у овим списима могуће је поделити на неколико сегмената. Пре свега, највише пажње посвећују архитектури цркве, затим фрескопису, манастирском комплексу у ужем смислу, и преносу моштију Светог кнеза.

Непознати Раваничанин I и писац Пећког летописа остављају трага и о географском положају манастира. Непознати Раваничанин пише: „Подиге и храм од основе у славу ономе што се у слави вазнео, Христу Богу нашем на месту званом Раваница...“¹⁴ Писац Пећког летописа је прецизнији: „А сазида цркву велику тако, и са градом, Светом Вазнесењу Христа бога нашег, у Петрусу, на реци званој Раваници.“¹⁵ Оснивање манастирског комплекса подразумевало је проналажење погодног места. Први животописац кнеза Лазара наводи да је храм посвећен Вазнесењу Господњем, „у месту званом Раваница.“ Аутор Пећког летописа, пак, оставља податке о географској локацији манастира помињући две одреднице, област Петрус и речицу Раваницу. Петрус је, са истоименом тврђавом, представљао значајну пограничну област, нарочито од времена владавине цара Стефана Душана, када је Петруско крајиште у посед добио жупан Вукослав.¹⁶ Један од његових наследника Цреп Вукославић појављује се као господар ове области у време кнеза Лазара. Након 1375. године, у документима се читавају блиске везе кнеза Лазара и Црепа Вукославића. По свему судећи, те везе су остварене након што

⁸ Трифуновић 1968; Радојчић 1942; Радојчић 1952; Радојчић 1960. 109, 117, 119, 124, 141.

⁹ Михаљчић 1979; 581-591; Михаљчић 2001; Васиљевић 2021; 39-79, 290-303.

¹⁰ *Хрестоматија средњовековне књижевности Том II Српска књижевност* (Патријарх Данило III Слово светом кнезу Лазару) 2012. 98-118. Спис је први издао И. Руварац (Руварац 1874; 108-116.), а на основу његовог издања превод су сачинили С. Новаковић (Новаковић С. 1879) и В. Ђоровић (Ђоровић 1929). Похвално слово је превео и Д. Богдановић (Слово похвално кнезу Лазару, *Савременик* 37, 1973. 265-274)

¹¹ Раваничанин I (*Списи о Косову*) 1993. 121-124. Житије кнеза Лазара први је објавио Синасије Живановић у Србљаку 1761. (Правила молебнаја свјатих сербских просветитељеј 1761), затим Љ. Стојановић у *Старим записима и натписима* (1928) и Ђ. Сп. Радојчић (Радојчић 1952; 75-76).

¹² Раваничанин II (*Списи о Косову*) 1993; 127-129; Раваничанин III (*Списи о Косову*) 1993; 133-135; Непознати Раваничанин (*Списи о Косову*) 1993; 139-144; Трифуновић 1993; 34-37; Ређеп 1993; 37-44; Трифуновић 1993; 44-48. Пролошко житије је први издао Ђ. Сп. Радојчић (1952; 62; 1955. 241-254); А. Вукомановић је први објавио Слово о кнезу Лазару (1859; 108-118).

¹³ Давид (*Списи о Косову*) 1993. 147-148. Житије и начелство кнеза Лазара први је објавио В. Јагић 1877. Године (*Ein Beitrag zur serbischen Annalistik mit literatur-geschichtlicher Einleitung. Archiv für slavische Philologie* II 1877), затим Љ. Стојановић (Стари српски летописи и родослови 1927) и Ђ. Трифуновић 1989 (Трифунувић 1989. 5-9)

¹⁴ Раваничанин I 1993; 122.

¹⁵ Давид 1993; 148.

¹⁶ Мишић 2010; 121-128 ; Прокић 1986; 7-25; Дероко (1950); 132. Благојевић (1989); 27-46.

је Цреп уступио локацију за кнежеву задужбину Раваницу, с обзиром да се она налазила на његовом баштинском поседу.¹⁷ Такође, он прецизно наводи име реке Раванице, у непосредној околини манастира.¹⁸ Оснивање једне монашке заједнице пратило је тражење одређене локације која ће својим географским одликама погодовати животу манастира.¹⁹ У случају манастира Раванице, животописац је истакао један од најважнијих услова, постојање извора воде. Значај речице Раванице огледа се и у чињеници да је и сам манастир понео њено име. У близини манастира потврђено је постојање и омањег извора, који је коришћен и у римско доба.²⁰ Тако је, маузолеј кнеза Лазара био обезбеђен преко потребном водом. По правилу манастири су подизани на одвојеним, местима, најчешће платоима оивиченим планинама. Територија Петрушке области обилувала је крашким пределима, а сама локација манастира Раванице оивичена је Кучајским планинама,²¹ што је доприносило изолованости, али истовремено и заштитити манастирског комплекса. Опис Непознатог Раваничанина I, а нарочито опис Пећког летописца, сведочи да је кнежев маузолеј подигнут на достојном месту. Близина речних токова, оивиченост планинама и саобраћајна мрежа Петрушке области²² то је потврђивала.

Посебну пажњу животописци су посветили цркви Вазнесења Господњег и манастирском комплексу Раванице. Највише детаља остављају Раваничанин I и патријарх Данило III, док је у Пећком летопису кратко напоменуто: „а сазида и цркву велику тако с градом, Светом Вазнесењу Христа бога нашег.“²³ Раваничанин I и патријарх Данило III прво пишу о раваничкој саборној цркви, а потом о осталим објектима манастира.

Непознати Раваничанин I прво пажњу посвећује архитектури саборне цркве: „... висином и лепотом што задивљује и на четири стуба утврђен.“²⁴ Основу раваничке цркве чини крст уписан у правоугаоник са додатим певничким апсидама. По свој прилици, на овакво архитектурално решење је утицало светогорско градитељство.²⁵ У сагласју са светогорском богослужбеном праксом, долази до развоја триконхалне основе. Ипак, узоре за архитектуру Раванице могуће је пронаћи и у цркви Светог Николе у манастиру Светих Архангела у Призрену.²⁶ У овом поступку огледа се жеља кнеза Лазара да се угледа на Стефана Душана, односно традицију светорodne династије. Раваницу одликује пет купола. Конструктивни склоп централне куполе смештен је на четири подупирача. По свему судећи, Раваничанин I је управо писао о овој конструкцији наводећи да је храм на „четири стуба утврђен.“ Поред овог запажања, Непознати раванички монах запазио је да се црква одликује висином. Наглашавање висине храма поред жеље да се дочара велелепност здања, у случају Раванице указује и на стварни изглед саборне цркве. Додавање певница условило је истицање висине храмова, што је постало обележје цркава моравске школе.²⁷

Поред висине, нови стил градње узроковао је наглашавање рељефа фасаде о чему пише патријарх Данило III: „Божанствену цркву прекрасним мермером улепшавши...“²⁸

¹⁷ Прокић 1986; 11-12.

¹⁸ Вуловић 1966; 129-130

¹⁹ Мојсиловић 1981; 23-27.

²⁰ Вуловић 1966; 129.

²¹ Вуловић 1966; 129; Прокић 1986; 7-9.

²² Прокић 1986; 46.

²³ Давид 1993; 148.

²⁴ Раваничанин I 1993; 122.

²⁵ Вуловић 1972; 169-179.

²⁶ Вуловић 1966; 43-66; Стевовић 2016; 423-425.

²⁷ Стевовић 2016; 426-429. Ђурић – Бабић 1997; 129-135.

²⁸ Патријарх Данило III 2012; 102.

Храмове моравске школе одликовали су се високом развијеношћу фасадног украса. Појава развоја камене пластике цркава крајем 14. века везује се управо за манастир Раваницу. По свему судећи раванички градитељи, узор су нашли у каменој пластици Жиче и Пећке патријаршије што је имало за циљ угледање на седишта поглавара Српске православне цркве.²⁹ Ипак, особеност камене пластике Раванице огледа се у заступљености геометријских и биљних украса.³⁰ Такође, лепоту раваничке фасаде истиче и помињање мермера. Спољашност цркве Вазнесења Господњег сачињена је од пешчара у разним бојама, затим опеке и сиге.³¹ Несумњиво је и патријарх Данило III желео да истакне лепоту каменог украса раваничке фасаде, тиме наглашавајући идеју о кнезу Лазару као наследнику старе немањичке традиције. Разнобојност камена, розете и лукови Раванице утицали су на камену пластику храмова државе Лазаревих наследника.

Поред архитектуралних особености Раваничанин I и патријарх Данило III остављају нарочито значајне податке о живопису раваничке цркве. Раваничанин I пише: „И озари га живописом, цртежима и сликама – ваплоћења сина Божија и пречисте његове матере и светих његових и неизбројивих чудеса и страдања од којих пострада...“³² Патријарх Данило III, пак, кратко саопштава: „Не само иконе, него и зидове златом наслика.“³³ По свему судећи, раванички фрескопис настајао је у више фаза, те је био дело различитих мајстора. Претпоставља се да је црква Вазнесења Господњег осликана до око 1387. године. Раванички живопис одликује се нешто другачијим распоредом, али и начином осликавања појединих циклуса. Непознати раванички монах у свом опису истиче лепоту израде три циклуса Христовог живота: оваплоћење, чудеса и страдања. У Раваници је први пут значајно место добио циклус оваплоћења Христовог. Фрескописац је са много детаља представио Христове претке инспириран пре свега Литургијом светих отаца. Истовремено живописац је истакао везу између Старог и Новог завета, те најаву Христовог доласка на земљу. У ту сврху истакнуто место дато је Богородици и циклусу Богородичиних празника, те је нарочита пажња посвећена Рођењу Богородице које је представљено у олтарском простору. Утицај литургијског прослављања догађаја из Христовог живота огледа се и у осликавању Христових чуда. Примећује се да Христова чудеса нису представљена хронолошким редом, што је тумачено утицајем свакодневног литургијског прослављања. На крају животописац је истакао приказ Христовог страдања, као увод у циклус Васкрсења.³⁴ Поред циклуса из Христовог живота, животописац је запазио и колорит фрескописа: „Златом и различитим бојама украси га...“³⁵ Златну боју као важну на раваничком фрескопису помиње и патријарх Данило III: „... зидове златом наслика.“³⁶ Упркос чињеници да је манастир више пута страдао, те је првобитни фрескопис сачуван у траговима, остало је сачувано у фрагментима постојање златне боје зидовима. О бојама првобитног раваничког фрескописа могуће је сазнати и захваљујући опису манастира Ресаве у Житију деспота Стефана Лазаревића. Наследник кнеза Лазара се градећи свој маузолеј у Ресави угледао на раванички храм. Тако Константин наводи да је црква украшена „златним и цветним шарама.“³⁷ Поред златне боје, ресавским живописом, али и раваничким доминирала је и плава боја небеског свода.

²⁹ Ђурић 1975; 105-122.

³⁰ Стевовић 2016; 427-430.

³¹ Вуловић 1966; 142-144. Вуловић 1981; 23-24.

³² Раваничанин I 1993; 122.

³³ Патријарх Данило III 2012; 102.

³⁴ Стародубцев 2006; 349-391; Ђурић 1981; 44-68; Николић 1961; 5-32.

³⁵ Раваничанин I 1993; 122.

³⁶ Патријарх Данило Трећи 2012; 102.

³⁷ *Константин Филозоф Житије деспота Стефана Лазаревића* (1989); 103.

Комплекс средњовековног манастира је подељен на три нарочите зоне с обзиром на намену објеката који су изграђени у њима.³⁸ Простор око самог храма и објеката у његовој близини морали су бити ограђени, чиме је практично, али и симболично одвајан свети од профаног простора. Веза између два „света“ остваривана је путем улаза у манастирску порту. По правилу улаз се налазио са западне стране од цркве што је потврђено и у случају Раванице.³⁹ Црква, заједно са улазом и манастирском трпезаријом чинила је сакралну зону комплекса. О месту улаза животописци кнеза Лазара, не остављају информације, док је трпезарији посвећена пажња. Раваничанин I о трпезарији пише: „... трапезу сазида, по ширини и висини довољне величине, коју назва и обедница...“⁴⁰ Док патријарх Данило III кратко саопштава: „А о трпезарији и другим ћелијама читавог манастира, саставу и створеним красотама не може се ни исказати.“⁴¹ Значај трпезарије у богослужбеном поретку манастирске заједнице, условило је њено позиционирање у непосредној близини саборног храма. У њој је настављано богослужење након службе у цркви, у виду заједничког обедовања, уз читање богослужбених текстова.⁴² Првобитна раваничка трпезарија налазила се западно од цркве. Како писац Помена кнезу Лазару извештава, трпезарија је била „довољне висине и ширине.“ По свему судећи, првобитна раваничка трпезарија одликовала се имопзантним димензијама, на тај начин задовољавајући потребе монаштва. Стога се може закључити да је кнежев маузолеј имао знатно братство. На то упућује и чињеница о величини ресавске трпезарије, која је по свему судећи грађена по узору на раваничку. Поред трпезарије оба животописца помињу монашке ћелије. О тачном месту где су се оне налазиле кратко саопштава непознати Раваничанин I: „... и ћелије сагради и прилепи их уз зид као гнезда птичија ради смирења иноцима...“⁴³ Иако у археолошким истраживањима нису пронађени остаци описаних келија, извесно је да су се оне налазиле приљубљене уз зид раваничког града и с обзиром на њихову намену припадале су стамбеној зони.⁴⁴ О постојању економске зоне манастирског комплекса оба аутора не остављају готово никакве информације. Ипак, у оквиру манастира постојале су мајсторске радионице за обраду гвожђа као и воденица, о чему сведоче археолошки налази.⁴⁵

„Град“ око манастира Раванице неизоставно је поменут у делима непознатог Раваничанина I и патријарха Данила III. Раваничанин о „граду“ саопштава: „Тада га градом огради и са седам пиргова утврди...“⁴⁶ Патријарх Данило III о утврђењу пише детаљније: „Куле утврди густим тврдим зидовима и сваким ограђивањем да таквих нигде није било.“⁴⁷ Утврђења око манастирских насеља постају присутна од времена краља Стефана Уроша II Милутина почетком 14. века.⁴⁸ Поред симболичког значаја одвајања два „света“ током 14. века, а нарочито на крају овог столећа „градови“ око манастира постају права утврђења са одбрамбеном улогом. Појава турских најезда условила је чвршће ограђивање манастирских комплекса, те они постају значајне компоненте у

³⁸ Мојсиловић 1981; 10-23.

³⁹ Поповић С. 1994. 48.

⁴⁰ Раваничанин I 1993; 122.

⁴¹ Патријарх Данило III 2012; 102

⁴² Поповић 1998; 281-303.

⁴³ Раваничанин I 1993; 122.

⁴⁴ Вуловић 1966; 130.

⁴⁵ Исти 1981; 28-32.

⁴⁶ Раваничанин I 1993; 122.

⁴⁷ Патријарх Данило III 2012; 102.

⁴⁸ Поповић 1994; Поповић 2000; 95-108.

одбрамбеном систему.⁴⁹ Животописци кнеза Лазара детаљно извештавају у раваничком „граду.“ Прво, оба аутора извештавају о постојању кула. Непознати Раваничанин I наводи по броју да их је било седам, док и патријарх Данило III наводи реч „кула“ у множини. У складу са описом раваничког монаха, „град“ је имао седам кула. Својом величином и значајем издвајала се такозвана Лазарева кула, односно пирг. Како Б. Вуловић наводи, одбрамбени појас око цркве започет је прво изградњом пирга. Археолошким истраживањима је показано да се у пиргу налазио параклис, о чему сведоче остаци фресака. Од пирга, који се налази на северној страни цркве, протезао се одбрамбени појас са још шест кула. О структури раваничког „града“ сведочи патријарх Данило III наводећи да су куле утврђене: „густим тврдим зидовима.“ По свему судећи овај опис се односи на два одбрамбена појаса, спољни и унутрашњи који су чинили „град.“⁵⁰

Непознати Раваничанин I и патријарх Данило III остављају значајне податке о саборном храму Вазнесења Господњег, али и целокупном манастирском комплексу Раванице. С обзиром да је био раванички монах, животописац посвећује пажњу прво архитектури, а потом и живопису раваничког храма, те његов опис први сведочи о моравском стилу градње. У Похвалном слову остали су значајни подаци о изгледу фасаде саборне цркве, те о боји раваничког живописа. Оба аутора остављају драгоцене податке пре свега о изгледу раваничког „града“ и манастирској трпезарији.

Оснивањем Раванице постепено је формирано њено властелинство. О раваничком властелинству сазнаје се из дела Непознатог Раваничанина I. Он наводи: „И приложи села и дохотке врло много и обилно, винограде и воћа разна посади.“⁵¹ Речи непознатог раваничког монаха потврђује и кнежева оснивачка повеља. Документ којим је кнез основао своју задужбину и властелинство сачуван је у два преписа, такозваним Врдничком и Болоњском. Оба преписа су настала крајем 17. века, и по свему судећи доносе релевантне податке из оригиналне кнежеве повеље, иако се на њима налазе различити датуми.⁵² О разликама у преписима и времену њиховог настанка писао је С. Ћирковић.⁵³ У сачуваним преписима детаљно су приказана кнежева даровања и међе поседа. Непознати Раваничанин I прво наводи да је кнез приложио села. О томе сведочи и повеља у којој најкрупнију групу прилога представљају села. Прочучавајући топониме и убицирајући их, Г. Шкриванић је утврдио да се сви манастирски поседи могу груписати у шест целина према местима где се налазе. Тако је Раваница највише поседа имала у својој непосредној околини, око Велике и Јужне Мораве, затим у Браничеву, Пеку, Звижду, па и Мачви и Битви. Распрострањеност поседа у северним, источним и јужним крајевима земље кнеза Лазара указивало је на њихову бројност, али и кнежеву бригу о опстанку његове задужбине.⁵⁴ Упоредно са сеоским земљишним поседима, непознати раванички монах помиње и да је кнез Лазар засадио „винограде и воћа разна.“ Винограде помиње и кнез Лазар: „... једне сам винограде засадио, а друге купио од Црепа и Југда/Јудга.“⁵⁵ С обзиром на потребе манастира, виногради су представљали значајан прилог. Већ је поменуто да је кнез Лазар откупио део поседа Црепа Вукославића за своју задужбину, те је од истог властелина купио и винограде, а међе између њихових поседа наведене су у оснивачкој повељи. Виногради властелина Југа, по свему судећи налазили

⁴⁹ Живојиновић 1972; 104-105.

⁵⁰ Вуловић 1981; 31.

⁵¹ Раваничанин I 1993; 123.

⁵² Младеновић 2003. 49-127.

⁵³ Ћирковић 1981; 69-82.

⁵⁴ Шкриванић 1970; 235-253; Шкриванић 1981; 83-99.

⁵⁵ Младеновић 2003; 85.

су се северније од Цреповог поседа.⁵⁶ Поред села, воћњака и винограда, Непознати Раваничанин помиње и дохотке које кнез дарова „многа и обилно.“ Слично, у повељи кнез наглашава да је за потребе манастира „приложио све изобилно: дохотке и села.“ У раваничкој повељи наведено је више различитих кнежевих прилога. Монаси Раванице су убирали соће и бир, а кнез је даровао и приходе са панађура, тргова и бродове. Такође, манастир је убирало и 150 литара сребра од царине у Новом Брду.⁵⁷ Поред даровања у земљишним поседима и прилозима, непознати раванички монах је знатно пажње посветио и кнежевим даровима у виду богослужбених предмета. Тако он детаљно наводи: „... и различитим сасудима сребрним и позлаћеним обогати га. Дарова му потире, дискосе, кадионице, кације, рипиде, бљуда, чак за служење, дворца сребрна позлаћена, свећњаке на исти начин, иконе велике и мале оковане и позлаћене, крстове часне такође оковане и позлаћене и бисером и камењем драгим украшене завесе разне од висона, порфире и злата изаткане. Једном речју свим облицима добродетелним украси га и улепша.“ Овакав опис животописца Светог кнеза Лазара указује на изузетност дарованих богослужбених предмета.⁵⁸ У преписима раваничке повеље није остало трага о овим прилозима. Ипак, као монах Раванице, извесно је да је аутор житија био упознат са садржајем манастирске ризнице. По свему судећи, манастирска ризница, те и предмети у њој страдали су 1398. године, када је манастир први пут спаљен или у неком периоду касније.

Насупрот непознатом Раваничанину, патријарх Данило III није оставио детаљне податке о раваничком властелинству и прилозима Светог кнеза Лазара. Ипак, Данило Бањски не пропушта да истакне богатство и драгоценост кнежевих прилога. „... Тако живљаше у изобиљу и напредоваше у духовним стварима и гореспоменути манастир. А за његово обскрбљење и приходе и за све што је за неопходне потребе ка добру, преизобилно и преумножено усуђујем се да кажем да нигде таквог не беше.“⁵⁹ Ипак у Похвалном слову, патријарх Данило III помиње даровање икона: „... а сребром и златом божанствене иконе наслика.“⁶⁰

О првобитној манастирској заједници остало је трага у делу Непознатог Раваничанина I и у Пећком летопису. Непознати раванички монах саопштава: „Тада сабра у њему мноштво инока и лавру састави и општежиће уреди да су се дивили многи што из далеких страна долазе. И постави у њему игумана неког мужа по имену Арсенија, мужа заиста врла и обилним разумом украшена.“⁶¹ О Раваници слично пише и у Пећком летопису: „У њој и општежиће монасима установи.“⁶² Да је манастир Раваница основан као заједница киновијског типа, потврђује и оснивачка повеља: „... основах општежиће да се држи по правилима Светих Апостола и Светих Отаца.“ Раваница је устројена по узору светогорских лаври, а изузетну кнежеву бригу о задужбини наглашава непознати раванички монах наводећи да је кнез лавру саставио и општежиће уредио да су се дивили многи што из далеких страна долазе.“ У својој оснивачкој повељи кнез Лазар је прописао начин избора игумана: „игуман од манастирске братије уз Господареву сагласност; њега ће изабрати 12 побожних у братству.“⁶³ Слична одредба налази се у Хиландарском

⁵⁶ Прокић 1986; 19-20.

⁵⁷ Младеновић 2003; 88.

⁵⁸ Раваничанин I 1993; 122.

⁵⁹ Патријарх Данило III 2012; 102.

⁶⁰ Исто, 102.

⁶¹ Раваничанин I 1993; 123.

⁶² Давид 1993; 148.

⁶³ Младеновић 2003. 88.

типику, писаном по узору на типик манастира Богородице Евергетиде.⁶⁴ С обзиром на ктиторска права, кнез Лазар је изабрао првог раваничког игумана Арсенија, којег је по правилу потврђивао надлежни епископ.⁶⁵ Непознати Раваничанин је једини од животописаца кнеза Лазара који помиње игумана Арсенија, те су подаци о њему оскудни. По свему судећи радило се о изузетној личности, те га Непознати Раваничанин описује као мужа обдарен врлинама и „обилним разумом украшен.“

Поред раваничког храма у делу Непознатог Раваничанина I остало је трага о постојању болнице у близини храма: „... те сазида и други храм што лежи на источној страни и подножју тога места, близу велике лавре. И болницу устроји за опорављање болесних инока, старца и ослабљених.“⁶⁶ По свему судећи, ова медицинска установа деловала је самостално, те је била прихватилиште за убоге, старце и неизлечиве болеснике.⁶⁷

Манастир Раваница постаје кнежев маузолеј преносом његових моштију из цркве Вазнесења Господњег у Приштини, где је његово тело почивало после погибије у Косовској бици. Овај догађај као почетак стварања култа светог кнеза поменут је у свим списима. Због свог значаја овом догађају у науци је посвећена нарочита пажња.⁶⁸ С обзиром на велику улогу у самом догађају у чије време и настаје спис, опис патријарха Данила III означен је као најдеталнији. Он се може поделити на три дела: припрему, пренос и полагање „нетаљеног“ тела. То је у потпуности у складу са установљеним фазама транслације.⁶⁹ У делима патријарха Данила III, Помену и Слову непознатих раваничких монаха и Пећком летопису истакнути су Лазареви наследници као иницијатори транслације. При томе, патријарх Данило III и непознати аутор Пећког летописа истичу улогу кнегиње Милице, као владарке регента кнеза Стефана.⁷⁰ Насупрот њима, Непознати Раваничанин I, с обзиром на време у ком ствара преовлађујућу улогу даје Стефану Лазаревићу.⁷¹ Састав сазваног сабора помињу Данило III, Непознати Раваничанин I и писац Пећког летописа.⁷² Њихови описи се минимално разликују. Ипак, само у Пећком летопису, помињу се „и они који проводе живот у пустињи.“ Несумњиво ова синтагма се односи монахе синаите. Познато је да је у близини манастира Раванице формирана „пустиња.“ Дошавши у додир са светогорским исихазмом, синаитско монаштво пронашло је уточиште од турских напада у држави кнеза Лазара. Доласком синаита учињена је последња реформа монаштва у српској средњовековној држави, те монашке „пустиње“ ничу и поред киновијских заједница, попут Дечана, али и понајвише у такозваној Моравској Србији, тиме духовно повезујући нови центар српске државе са старим немањинским духовним центрима.⁷³ Њихову изузетну улогу у животу Српске цркве, по свему судећи желео је да истакне и непознати писац Пећког летописа. Детаљан пут поворке са моштима из Приштине до Раванице, описао је патријарх Данило III. За тему овог рада нарочиту важност има опис завршних чинова транслације, примопредаја моштију и њихово уношење и полагање у Раваницу.⁷⁴ Тако патријарх Данило III описује

⁶⁴ Поповић Р. 2015; 239-247.

⁶⁵ Троицки 1935; 81-132; Копривица 2017; 7-20.

⁶⁶ Раваничанин I 1993; 123.

⁶⁷ Копривица 2021. 213-216.

⁶⁸ Пре свега у делима Д. Поповић (Поповић Д. 1989; Поповић Д. 1992; Поповић Д. 2006)

⁶⁹ Поповић Д. 2006. 233-253. Иста 2016; 130-131.

⁷⁰ Патријарх Данило III 2012; 110; Давид 1993; 148.

⁷¹ Раваничанин I 1993; 124.

⁷² Патријарх Данило III 2012; 110; Раваничанин I 1993; 124; Давид 1993; 148.

⁷³ Јеромонах Амфилохије 1981; 101-134.

⁷⁴ Поповић Д. 2006; 253. Васиљевић 2021; 59-61.

прво сам *suspectio*: „благочестива и славна кнегиња Милица са љубљеним синовима својим и са свим благородним у сусрет изиђе... Потом свештени збор светих мужава, митрополити и епископи са часним игуманима и са свим благородним...“ А потом и полагање тела у припремљен кивот: „... И кад се свете службе окончаше за спомен његов свега целог и очуваног у раку положише“ и „са псаламима и певањима часно и свето тело ношаху и донесоше у манастир... А часни свештеници и цело општежително братство одасвуд стекосе њему у сусрет. Са светлим свећама и миомирисним кандилима излажаху и надгробне песме певаху и као неку богодаровану им ризницу неизреченом радошћу примише и пречасној цркви Вазнесења Господњег на светом и часном месту часну раку устројише и са великом почашћу славно и часно положише, а псаламима и песмама непрестано слављаху Бога.“⁷⁵ Насупрот њему, Непознати Раваничанин I даје нешто краћи опис: „... и откопаше часно његово тело и о чуда нађоше га нераспаднута као шипак добромирисни. И узеше га уз свеће и кадионице и пренесоше га и положише часно у његов манастир, где и до сад лежи у раци, чинећи исцељења и дајући здравље онима што с вером долазе к њему.“⁷⁶ Сличан опис у стиху оставља аутор Пролошког житија: „...назваху истоимену Раваницу, где се положи часно и многострадално тело благородног и благочестивог самодршца кнеза Лазара...“⁷⁷ Писац Слова о кнезу Лазару оставља опис преноса наглашавајући своју присутност: „И са свећама и кандилима свету раку провођаху. А ово гледах ја како бива.“⁷⁸ О Лазаревом маузолеју и светости пише и непознати Раваничанин у Служби: „... и као миро благовоно гробница твоја, Лазаре... у својој средини је имајући као ризницу многоцену њоме се красимо Спаса величајући.“⁷⁹ У Пећком летопису стоји, пак: „Сви сабравши се код раке мужа, откривају гроб и налазе свете мошти његове целе и нерушиме и многе благе мирисе испуштајући, као што се и данас могу видети и пренесоше и часно положише у манастир од њега саздан године 6899.“⁸⁰

У делу патријарха Данила III, и двојице непознатих Раваничанина остало је трага о богослужбеним радњама које су пратиле полагање кнежевог тела у већ припремљен кивот. Тако они помињу свеће и кадионице, а Данило III пише оставља трага о служби и свечаним песмама и псаламима, које су део обреда уношења реликвија у храм.⁸¹ Светост кнежевих моштију истакнута је у свим списима одређеним епитетима. Тако је истакнуто: „... свега целог и очуваног у раку положише“⁸² „нераспаднута као шипак добромирисни“⁸³ и „свите мошти његове целе и нерушимне многе благе мирисе испуштајући.“⁸⁴ „као миро благовоно.“⁸⁵ Животописци истичу пре свега две важне потврде светости моштију, односно нетрулежност и мироточење. Такође, у Помену Непознатог Раваничанина помињу се чуда која су се догађала код кнежевог кивота у Раваници, наводећи пре свега чуда исцељења. То указује на већ заживели култ Светог кнеза у Раваници. О Раваници као унапред одређеном кнежевом маузолеју сведоче патријарх Данило Трећи и писац Пећког летописа. Данило Бањски пише: „... свете и часне мошти

⁷⁵ Патријарх Данило III 2012; 113.

⁷⁶ Раваничанин I 1993; 124.

⁷⁷ Раваничанин II 1993; 129.

⁷⁸ Раваничанин III 1993; 135.

⁷⁹ Непознати Раваничанин 1993; 144.

⁸⁰ Давид 1993; 148.

⁸¹ Марјановић Душанић 2006; 79. Поповић Д. 2006; 233-253.

⁸² Патријарх Данило III 2012; 110.

⁸³ Раваничанин I 1993; 124.

⁸⁴ Давид 1993; 148;

⁸⁵ Непознати Раваничанин 1993; 144.

добропобедног и новог мученика кнеза Лазара и однесу га у његову задужбину коју беше сам припремио, у вечно његово пребивалиште.“ Писац Пећког летописа, пак, оставља, траг о кнежевом завештању да буде сахрањен у својој задужбини: „И од тога завештање с клетвом синови видели су да је од тога речено: да било где крај живота постигнем, нигде другде само у труду зидања моје цркве положити ме.“⁸⁶ Овакав опис указује на почетак стварања легенди о Косовској бици и кнежевој смрти. По свему судећи, кнежево тело је положено на југозападној страни цркве, испод кнежевог портрета на коме је накнадно додат нимб и натпис свети.⁸⁷

Из свега анализираног могу се извући следећи закључци. Пажња патријарха Данила III у Похвалном слову концентрисана је око преноса моштију кнеза Лазара у Раваницу и Косовске битке. Сходно томе, манастиру Раваница посвећено је мање пажње. Данило Бањски, пак, оставља трага о спољном изгледу манастира, боји фрескописа и манастирском утврђењу. Други пут Раваница је представљена у светлу преноса кнежевих моштију. Дело патријарха Данила III настаје у одсудном тренутку за наследнике кнеза Лазара. Преносом моштију у кнежев маузолеј Раваницу означило је почетак стварања култа светог мученика кнеза Лазара.⁸⁸ Као главни организатор култа појављује се патријарх Данило III.⁸⁹ Стога је и манастир Раваница у делу Данила III добила двоструку улогу, са једне стране задужбине родоначелника династије, а са друге центар култа светитеља.

Хронолошки позније од дела Данила III, Житије кнеза Лазара Непознатог раваничког монаха, обилује подацима о манастиру Раваница. Као сабрат манастира и изузетног запажања раванички монах оставља детаљне описе архитектуре и живописа раваничке саборне цркве, „града“ и објеката, што представља први опис храма новог моравског стила. Он неизоставно оставља трага о садржају раваничке оснивачке повеље и изузетну пажњу посвећује дарованим богослужбеним предметима. На крају, једини оставља податак о болници у близини храма, као и о првом игуману манастира, Арсенију. Као и у делу патријарха Данила III, Раваница је поменута у опису о преносу моштију. Непознати Раваничанин сведочи о светости кнежевој први пут помињући чуда исцелјења неизбежно везана за кнежев кивот у Раваници. Цело дело непознатог Раваничанина усмерено је на прослављање кнеза Лазара као новог мученика, пре свега у оквиру Раванице, као центра култа. Стога, је пре свега Раваница сагледана са тог аспекта. С обзиром да су били раванички монаси, аутори Пролошког житија, Слова и Службе кнезу Лазару сагледали су Раваницу из угла центра култа светог кнеза. За разлику од писца Помена светом кнезу они, пак не остављају податке везане за сам манастир. Аутор Слова, за разлику, од других пише о преносу тела, остављајући опис сличан опису патријарха Данила III. По свему судећи, извесно је да је ово дело на њега оставило утицај.

Десетак година након преноса кнежевих моштију у Раваницу, непознати аутор пише Пећки летопис. Сходно намени дела, да представи владаре српске земље, овај животописац кнеза Лазара кратко саопштава најважније догађаје из живота светог. Непознати писац Пећког летописа оставља податак о локацији манастира помињући Петрус и реку Раваницу. Без превише закључака, може се претпоставити да је сам писац потицао из тих крајева или да је желео да истакне географски положај задужбине. Иако су изостали описи изгледа раваничког храма, непознати писац оставља податак о монасима синаитима као учесницима у сабору и полагању тела у Раваницу, што се не

⁸⁶ Исто 1993; 148.

⁸⁷ Поповић Д. 1989; 171-185. Иста 1992; 121-127. Васиљевић 2021; 61-64.

⁸⁸ Марјановић Душанић 2006; 79-80.

⁸⁹ Радојичић 1940; 33-80.

налази у делима његових претходника. На крају, у Пећком летопису, увиђају се обриси почетка стварања косовског предања.

Манастиру Раваница је посвећена пажња у свим анализираним културним списима о Светом кнезу Лазару. Раваница је у поменутих делима сагледана из два аспекта. Пре свега представљена је као центар култа Светог кнеза Лазара, на то указује чињеница да се сви списи завршавају преносом моштију светог кнеза у Раваницу и истицањем њихове светости, те пројаве чуда над кивотом светитеља. Ипак, Раваница је описана и као задужбина кнеза Лазара, владара и родоначелника нове династије. Овај аспект највише се запажа у делима патријарха Данила III, непознатог Раваничанина I и писца Пећког летописа, који остављају трага о изгледу манастирског комплекса.

Извори и литература

Antologija stare srpske književnosti (XI – XVIII veka) (1960): izbor, prevodi i objašnjenja Đ. Sp. Radojičić, Beograd: Nolit

Беловић Марина (1999): *Раваница – историја и сликарство*, Београд: Завет; Републички завод за заштиту споменика културе

Благојевић Милош (1989): „Крајишта средњовековне Србије“ у: Војне крајине у југословенским земљама у новом веку до Карловачког мира 1699, Научни скупови САНУ, књига 48, Београд: Одељење историјских наука САНУ. 27-46.

Богдановић Димитрије (1980): *Историја старе српске књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга

Васиљевић Марија (2021): *Култови светих на централном Балкану у време османских освајања*, Београд: Балканолошки институт.

Вукомановић Алекса (1859): О кнезу Лазару из рукописа XVII века који је у подписанога, Гласник ДСС 1859, XI Београд: Друштво српске словесности. 108-118.

Вуловић Бранислав (1966): *Раваница, њено место и њена улога у сакралној архитектури Поморавља, Саопштења VII*, Београд: Републички завод за заштиту споменика

Вуловић Бранислав (1972): „Учешће Хиландара и српске традиције у формирању моравског стила“ у: *Моравска школа и њено доба* ур: В. Ј. Ђурић, Београд: Филозофски факултет. 169-179.

Вуловић Бранислав (1981): „Архитектура Раванице“ у: *Манастир Раваница: Споменица о шестој стогодишњици 1381-1981* ур: епископ браничевски Хризостом, Д. Богдановић; Сење: Манастир Раваница; Београд 19-32.

Дероко Александар (1950): *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд: Просвета

Ђурић Ј. Војислав (1975): „Српски државни сабори у Пећи и црквено градитељство“ у: *О кнезу Лазару: научни скуп у Крушевцу 1971.* ур: И. Божић, В. Ј. Ђурић, Београд: Филозофски факултет Одељење за историју; Крушевац: Народни музеј 105-122.

Ђурић Ј. Војислав (1981): „Раванички живопис и литургија“ у: *Манастир Раваница: Споменица о шестој стогодишњици 1381-1981* ур: епископ браничевски Хризостом, Д. Богдановић; Сење: Манастир Раваница; Београд 44-68.

Ђурић Ј. Војислав – Бабић Ђорђевић Гордана (1997): *Српска уметност у средњем веку II*, Београд: Српска књижевна задруга.

Живојиновић Мирјана (1972): *Светогорске келије и тргови*, Београд: Византолошки институт САНУ.

Житије и владавина светог кнеза Лазара (1989): Прир. Ђ. Трифуновић, Крушевац: Багдала

Jagić Vatroslav (1877): *Ein Beitrag zur serbischen Annalistik mit literatur - geschichtlicher Einleitung*, Archiv für slavische Philologie II, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung

Јеромонах Амфилохије (1981): „Синаити и њихов значај у животу Србије XIV и XV века“ у: *Манастир Раваница: Споменица о шестој стогодишњици 1381-1981* ур: епископ браничевски Хризостом, Д. Богдановић; Сење: Манастир Раваница; Београд. 101-134.

Кашанин Милан (1990): *Српска књижевност у средњем веку*, Београд: Просвета
Константин Филозоф Житије деспота Стефана Лазаревића (1989): Прир. Г. Јовановић, Београд: Просвета; Српска књижевна задруга.

Копривица Марија (2017): „Постављање игумана у српским манастирима средњег века“ *Београдски историјски гласник*, год. 2017. књига VIII, 7-20.

Копривица Марија (2021): „Уточиште болесним и немоћним“ болнице и стационари под окриљем српских средњовековних манастира“ у: *Пошаст на тлу средњовековних српских земаља (епидемије – непогоде – глад)* ур: С. Мишић, К. Митровић, Београд: Филозофски факултет. 117-133.

Копривица Марија (2022): *Властелинства и економија манастира средњовековне Србије*, Београд: Филозофски факултет Центар за историјску географију; Ниш: Центар за црквене студије.

Љубинковић Мирјана (1996): Манастир Раваница, Београд: Републички завод за заштиту споменика

Марјановић Душанић Смиља (2006): „Династија и светост у доба породице Лазаревић стари узор и нови модели“ у: *ЗРВИ XLIII*, Београд: Византолошки институт САНУ. 77-95

Marjanović Dušanić Smilja (2007): „Patterns of Martyrial Sanctity in the Royal Ideology of Medieval Serbia: Continuity and Change“ *Balkanica XXXVII* ed. Dušan T. Bataković Belgrade: Serbian academy of sciences and arts Institute for Balkan studies. 69-81.

Михаљчић Раде (1975): „Кнез Лазар и обнова српске државе“ у: *О кнезу Лазару: научни скуп у Крушевцу 1971*. Београд: Филозофски факултет Одељење за историју; Крушевац: Народни музеј. 1-11.

Михаљчић Раде (1979): „Изворна вредност култних списа о кнезу Лазару“ у: *Књижевна историја*, XX 44, Београд: Институт за књижевност и уметност. 581-591.

Михаљчић Раде (2001): *Лазар Хребељановић – историја, култ, предање*, Београд: Српска школска књига.

Младеновић Александар (2003): *Повеље кнеза Лазара* Текст, коментари, снимци, Београд: Чигоја.

Мојсиловић Светлана (1981): „Просторна архитектура манастира у средњовековној Србији“ Саопштења XVI, Београд: Републички завод за заштиту споменика. 7-45.

Николић Радомир (1961): „Прилог за проучавање живописа манастира Раванице“ Саопштења IV, Београд: Републички завод за заштиту споменика 5-32.

Новаковић Стојан (1879): „Косовски мученик“ Хронолошки весник, 388-395.

Поповић Даница (1989): „Раванички гроб кнеза Лазара“ у: *Свети кнез Лазар: Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389-1989*. ур: Епископ рашко – призренски Павле, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве. 171-185.

Поповић Даница (1992): Српски владарски гроб у средњем веку, Београд: Филозофски факултет; Републички завод за заштиту споменика; Приштина: Центар за проучавање културе Срба, Црногораца, Муслимана и Хрвата.

Поповић Даница (2006): „Српска владарска translatio као тријумфални adventus“ у : Под окриљем светости, Београд: 233-253.

Поповић Даница (2016): „Национални пантеон - светачки култови у темљима српске државности и црквености“ у: *Сакрална уметност српских земаља у средњем веку*, ур: Д. Војводић, Д. Поповић, Београд: Српски комитет за византологију; ЈП Службени гласник, Византолошки институт САНУ, 119-133.

Поповић Радомир (2015): „Однос ктитора и игумана према Хиландарском и Студеничком типичу Светог Саве“ Зборник Матице српске за друштвене науке, 151; Нови Сад: Матица српска. 239-247.

Поповић Светлана (1994): *Крст у кругу – архитектура манастира у средњовековној Србији*, Београд: Републички завод за заштиту споменика; Просвета.

Popović Svetlana (1998): „The Trapeza in Cenobitic monastery Architectural and Spiritual Context“ *Dumberton Oaks Papares god. 1998. 52. 281-303.*

Popović Svetlana (2000): „Pyrgos in the Late Byzantine monastic context“ у: *Манастир Жича* ур: Г. Суботић, Краљево: Народни музеј; Завод за заштиту споменика културе; Врњачка бања: Интерклима. 95-108.

Прокић Радослав (1986): *Средњовековна архитектура Петрушике области*, Крагујевац: Светлост; Завод за заштиту споменика културе.

Радојичић Сп. Ђорђе (1940): „Избор патријарха Данила III и канонизација кнеза Лазара“ у: *Гласник Скопског научног друштва XXI*, Скопље: Скопско научно друштво Одељење друштвених наука

Радојичић Сп. Ђорђе (1942): *Стари српски књижевници (XIV – XVII)*, Београд: Издавачко и прометно А. Д. Југоисток

Радојичић Сп. Ђорђе (1952): *Старе српске повеље и рукописне књиге у Хиландару*; Архивист II 12, Београд

Радојичић Сп. Ђорђе (1955): „Похвала кнезу Лазару са стиховима“ *Историјски часопис*, Београд: Историјски институт. 241-254.

Ређеп Јелка (1993): „Слово о кнезу Лазару Раваничанина III“ у: *Списи о Косову* Прир. М. Грковић, Београд: Просвета; Српска књижевна задруга. 37-44.

Ређеп Јелка (1993): „Давид“ у *Списи о Косову* Прир. М. Грковић, Београд: Просвета; Српска књижевна задруга. 49-55.

Руварац Иларион (1875): „Повесна слова о кнезу Лазару, деспоту Стефану Бранковићу и кнезу Стефану Штиљановићу“ *Летопис МС 1874*, 117. Нови Сад. 108-116.

Списи о Косову (1993): Прир. М. Грковић, Београд: Просвета; Српска књижевна задруга

Србљак (1761): Прир. Синесије Живановић, Румник

Стародубцев Татјана (2006): „Сликари задужбина Лазаревића“ *ЗРВИ XLIII*, 2006, Београд: Византолошки институт САНУ 349-391.

Стародубцев Татјана (2012): „О портретима у Раваници“ *ЗРВИ XLI*, 2012, Београд: Византолошки институт САНУ 333-354.

Стевовић Иван (2016): „Сакрално градитељство Моравске Србије“ у: *Сакрална уметност српских земаља у средњем веку*, ур: Д. Војводић, Д. Поповић, Београд: Српски комитет за византологију; ЈП Службени гласник, Византолошки институт САНУ, 423-435.

Стојановић Љубомир (1927): *Стари српски летописи и родослови*, Београд: Српска краљевска академија

Тодоровић Драгомир (1981): „Портрет кнеза Лазара у Раваници“ у: *Манастир Раваница: Споменица о шестој стогодишњици 1381-1981* ур: епископ браничевски Хризостом, Д. Богдановић; Сење: Манастир Раваница; Београд. 39-43.

Трифунковић Ђорђе (1968): *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју*, Крушевац: Багдала.

Трифунковић Ђорђе (1993): „О житију светог кнеза Лазара“ у: *Списи о Косову* Прир: М. Грковић, Београд: Просвета; Српска књижевна задруга. 28-34.

Трифунковић Ђорђе (1993): „Пролошко житије кнеза Лазара“ у: *Списи о Косову* Прир: М. Грковић, Београд: Просвета; Српска књижевна задруга. 34-37;

Трифунковић Ђорђе (1993): „Непознати Раваничанин Служба Светом кнезу Лазару“ у: *Списи о Косову* Прир: М. Грковић, Београд: Просвета; Српска књижевна задруга. 44-49.

Ђирковић М. Сима (1981): „Раваничка хрисовуља“ у: *Манастир Раваница: Споменица о шестој стогодишњици 1381-1981* ур: епископ браничевски Хризостом, Д. Богдановић; Сење: Манастир Раваница; Београд. 69-82.

Троицки Сергије (1935): „Ктиторско право у Византији и Немањинској Србији“ *Глас СКА*, Београд: Српска краљевска академија. 81-132.

Ђоровић Владимир (1929): „Силуан и Данило II“ *Глас САНУ CXXXVI*, Београд: Српска академија наука и уметности. 13-103.

Хрестоматија средњовековне књижевности Том II Српска књижевност (2012): Прир. Т. Јовановић, Београд: Филолошки факултет.

Цветковић Бранислав (1994): „Нови прилози проучавању ктиторске композиције у Раваници“ *Саопштења XXVI*, Београд: Републички завод за заштиту споменика. 37-51

Шкриванић Гавро (1970): „Раваничко властелинство“ *Историјски часопис XVI–XVII*, 1970. Београд: Историјски институт. 235-253.

Шкриванић Гавро (1981): „Раваничко властелинство“ у: *Манастир Раваница: Споменица о шестој стогодишњици 1381-1981* ур: епископ браничевски Хризостом, Д. Богдановић; Сење: Манастир Раваница; Београд. 83-99.

Darinka Trbojević

**MONASTERY RAVANICA IN CULTIC WRITINGS
ABOUT SAINT PRINCE LAZAR**

The paper analyzes the descriptions of the Ravanica monastery in six cultic writings about Saint Prince Lazar. Patriarch Danilo III, four unknown monks and the Unknown writer of the Chronicles are the authors of cultic writings, different in their literary types. First of all, the authors wrote about the Ravanica monastery as the center of the cult of Saint Prince Lazar. Therefore, the writers described the transfer of the relics of Saint Prince Lazar. On the other hand, patriarch Danilo III, the unknown monk of Ravanica I and the writer of the Chronicles wrote about Ravanica as an endowment of Prince Lazar. They described its architecture and fresco painting.